

ГИБРИД УРУШЛАРДА ХУСУСИЙ ҲАРБИЙ КОМПАНИЯЛАРНИНГ ИШТИРОКИГА ОИД

*Омонуллаев Бобурбек
Мустақил тадқиқотчи*

***Аннотация.** Мақолада гибрид урушининг таркибий шаклларида бири сифатида хусусий ҳарбий компанияларнинг фаолияти таҳлил қилинади, ушбу ташкилотларнинг қуролли тўқнашувларда иштирок этишининг моделлари ва ўзига хос хусусиятлари очиқ берилди.*

***Калим сўзлар:** хусусий ҳарбий компаниялар, гибрид урушлар, ҳарбий конфликтлар, қуролли тўқнашувлар, қарам-қаршиликлар, давлатлар, миллий хавфсизлик.*

The article analysis of private military companies activities as one of the components of hybrid warfare forms reveals the models and specifics of these organizations participation in armed conflicts.

***Key words:** private military companies, hybrid wars, military conflicts, armed clashes, confrontation, states, national security.*

В статье проводится анализ деятельности частных военных компаний как одной из составляющих форм ведения гибридной войны, раскрываются модели и специфика участия упомянутых организаций в вооружённых конфликтах.

***Ключевые слова:** частные военные компании, гибридные войны, военные конфликты, вооружённые столкновения, противостояние, государства, национальная безопасность.*

XX аср охирида халқаро тизимда рўй берган кескин ўзгаришлар турли нодавлат субъектлар фаолиятининг кучайишига сабаб бўлди. Ташқи сиёсатга таъсир қилиш воситаларидан бири хусусий ҳарбий компаниялар (ХХК) - расмий рўйхатдан ўтган нодавлат тижорат тузилмаларга айланди, уларнинг фаолияти ҳарбий-хавфсизлик сектори билан бевосита ёки билвосита боғлиқ бўлган ихтисослаштирилган хизматларни кўрсатишга қаратилган.

ХХКлар халқаро ташкилотлар, ҳарбий-сиёсий блоклар ва халқаро муносабатларнинг нодавлат субъектлари билан ўзаро алоқада бўлиб, илғор технологиялардан фаол фойдаланадилар ва сиёсий вазият бекарор бўлган мамлакатларда ишлатилади. Дарҳақиқат, трансмиллий корпорациялар ва нодавлат ташкилотлар ўзларининг молиявий манфаатлари ва ресурсларини ҳимоя қилишлари керак; бошқаруви мураккаб тузилмага эга халқаро ташкилотлар эса ҳарбий вазифаларни бажаришда тезкорлик ва самарадорликни

талаб қилади, давлатлар эса “халқаро ҳуқуқ ва маҳаллий қонунлар ҳаракатларидан иммунитет”ни талаб қилади.

ХХКлар "тинчликпарварлик ва гуманитар операцияларда, терроризм, уюшган жиноятчиликка ва гиёҳванд моддалар савдосига қарши курашда иштирок этадилар.

Бундай тузилмалар фаолиятига бўлган талаб уларнинг фаолияти самарадорлиги билан боғлиқлиги, тақдим этилаётган хизматларнинг кенг доираси ва юқори малакали мутахассисларнинг мавжудлигидир (ходимлар компаниянинг имиджга риоя қилишлари, профессионализм ва самарадорликни намойиш этишлари керак, шунинг учун улар кўпинча профессионал ҳарбий хизматчилар ҳисобланишади).

"Билвосита" сиёсат воситасини ифодалаш (давлат миллий манфаатларни ҳимоя қилиш учун норасмий равишда қарама-қаршиликка киришиши мумкин), хусусий ҳарбий компаниялар ҳаво, қуруқлик ва сув бўшлиқларида кўпорувчилик ва қуролли ҳаракатларни амалга оширишга, хавфсизлик ва логистикага ихтисослашган, тактик операциялар ва стратегик режалаштириш, табиий ресурслар қонларини эгаллаб олиш, ҳакерлик ҳужумларини амалга ошириш, ҳарбий ҳаракатларда тўғридан-тўғри иштирок этишга қодир.

Бугунги кунда ХХКлар "мураккаб ташкил этилган тузилмалар бўлиб, уларнинг баъзилари ўз-ўзидан мавжуд бўлса, бошқалари эса бошқа мураккаб корпоратив тузилмаларнинг бир қисми бўлиб, янада кучлироқ ташкилотларни ташкил қилади.

Мақоланинг долзарблиги хусусий ҳарбий компанияларнинг фаолиятини чеклаши мумкин бўлган ягона мажбурий ҳуқуқий ҳужжатнинг йўқлиги, шунингдек, қуролли тўқнашувлар сонининг кўпайиши ва уларда ўз мақсадларига эришиш учун сиёсий восита сифатида тобора кўпроқ хусусий ҳарбий компанияларнинг иштирокидан фойдаланилишидир. Ушбу ҳолат бизни мавзуни чуқур ўрганишга, шунингдек, пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилишнинг мумкин бўлган йўллариини излашга мажбур қилади.

ХХКларнинг ўзига хослиги ва гибрид урушларда иштирок этиш шакллари

Гибрид урушлар таркибидаги куч ишлатар йўналишдаги воситаларидан бири бу хусусий ҳарбий компаниялардир. Ушбу субъектлар ҳарбий куч ишлатишга рухсат олган ҳолда, халқаро ва миллий хавфсизликка жиддий таҳдид солиши ҳамда мижоз манфаатларини кўзлаб турли хил, жумладан, нотенг ва ноқонуний фаолиятни амалга ошириши мумкин. Амалиётда, гибрид урушларда ХХКлар иштирокининг учта шакли мавжуд:

1) Давлат томонидан ХХКларни жалб қилган ҳолда ҳарбий ҳаракатлар ўтказиш.

Бундай тўқнашувларда давлатлар ҳарбий ҳаракатларда тўғридан-тўғри иштирок этиб, бир вақтнинг ўзида қуролли кучлар ва хусусий ҳарбий компаниялардан фойдаланадилар.

Ироқдаги жанговар ҳаракатлар даврида (2003-2011) хусусий ҳарбий компаниялар АҚШнинг давлат идоралари билан фаол ҳамкорлик қилиб ҳарбий қисмларни қўллаб-қувватлашган, бинолар, иншоотлар, конвойлар ва ходимларнинг хавфсизлиги, моддий-техник таъминоти, оператив мувофиқлаштиришни амалга оширишган, шунингдек Ироқ хавфсизлик кучлари ходимларини тайёрлаш, учувчисиз учиш аппаратлари (УАВ), Б-2 бомбардимончи самолётлари, Абрамс танклари ва Апаче вертолётларининг ишлашини таъминлаш билан ҳам шуғулланишган. Мутахассисларнинг фикрича, конфликт даврида Ироқда турли хусусий ҳарбий компанияларнинг 35 минг нафаргача ходимлари фаолият юритган.¹

Ушбу конфликтда Блэсквотер хусусий ҳарбий компанияси АҚШ Давлат департаментидан Америка дипломатик миссиясини, шу жумладан муваққат коалиция маъмурияти раҳбари Пол Бремерни ҳимоя қилиш учун шартнома олди (бу компания кейинчалик Бағдоддаги АҚШ элчихонасини ҳимоя қилган). Энг машҳур ҳодисалардан бири 2007 йилда Фаллужа шаҳрида ироқлик исёнчилар томонидан Блэсквотер компаниясининг 4 нафар ходими ўлдирилганидан сўнг, 6000 кишилик АҚШ денгиз пйёдалари корпусининг "Ҳушёр қатъият" деб номланган жазо операцияси бошланган.² Орадан бир йил ўтгач, ушбу ХХК ходимлари Америка полицияси билан биргаликда Нажафдаги Муваққат коалиция маъмурияти штаб-квартирасига шиа жангариларининг ҳужумини қайтарган.

Ироқ уруш гибрида урушни амалга оширишнинг ўзига хос намунаси ифодалади, бутун ҳарбий амалиётлар театридаги воқеалар каби оммавий ахборот воситаларида фаол ёритилган, ХХКларнинг фаол иши туфайли конфликт пайтида барча ХХКлар "ўзларини "хусусий хавфсизлик компаниялари" деб атаётган.

ХХК ва давлатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ушбу модели ХХИ асрда фаол қўлланилмоқда. Ҳарбий мутахассисларнинг хизматлари ҳарбий муаммоларни ҳар томонлама ҳал қилиш, ҳарбий-фуқаролик ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш, шунингдек, мунтазам ҳарбий тузилмаларни ҳар

¹ Фирма Blackwater, охранявшая дипмиссию США в Ираке, уволила 122 сотрудника за тяжёлые правонарушения // Newsru.com. : [сайт]. uRL: <https://www.newsru.com/world/02oct2007/blackwater.html> (дата обращения: 11.12.2023).

² В Ираке по меньшей мере 50 человек погибли и десятки были ранены вчера в столкновениях между военнослужащими сил коалиции и шиитами // Радио Свобода : [сайт]. uRL: <https://www.svoboda.org/a/24172701.html> (дата обращения: 17.11.2023).

томонлама кўллаб-қувватлашдан иборат. Бундай вазиятда давлат ўз қуролли кучларининг катта контингентини можарога жалб этиши шарт эмас.

2) Ҳарбий операцияларни амалга ошириш учун давлат томонидан ХХКларни ёллаш.

Муайян беқарор минтақада маълум сиёсий ёки иқтисодий манфаатларга эга бўлган давлат ўз позицияларини илгари суриш учун хусусий ҳарбий компанияларни ёллайди. Мазкур усул ҳокимиятга тўғридан-тўғри аралашув ва халқаро ҳуқуқ нуқтаи назаридан қораланиши мумкин бўлган бошқа ҳаракатларсиз кучларнинг стратегик мувозанатига таъсир ўтказиш имконини беради.³

Хусусан, 2020-йилнинг май ойида АҚШ ва Венесуэла ўртасида давом этаётган конфликтда сиёсий можаролардан бири юз берди. Американинг Силверсорп УСА хусусий ҳарбий компанияси ходимлари Боливар Республикасида давлат тўнтаришини амалга ошириши муваффақиятсизликка учради. Ташкилотчилар ҳарбий операция халқ кўзғолонига айланиб, амалдаги президент Н.Мадуро режимининг қулашига олиб келишини тахмин қилишган эди, бироқ ЛаҒуайра шаҳрига қўнган десант гуруҳи Венесуэла махсус кучлари томонидан зарарсизлантирилди. Қўшма Штатлар ҳодисага алоқаси йўқлигини расман эълон қилганига қарамай, Венесуэла раҳбари ушбу мамлакатни қуролли босқин ташкилотчиси деб атади.⁴

Гибрид урушда ХХКлар иштирокининг ушбу шакли давлатга ҳаракат эркинлигини таъминлайди. Хусусий ҳарбий компаниялар сиёсий ва жамоат арбобларини йўқ қилиш, экстремистик ёки миллатчи гуруҳларни кўллаб-қувватлаш, душман давлат ҳудудида қўпоровчилик фаолиятини амалга ошириш мақсадида жалб этилиши мумкин.

Шунингдек, ушбу моделнинг турларидан бири бу "Прокси уруши" стратегиясидан фойдаланиш, рус нутқларида "воситачилик уруши" номини олган. Таърифга кўра, булар ички сиёсий зиддиятни "ишчи кучи, ресурслари ва ҳудудининг бир қисмидан фойдаланган ҳолда" ҳал қилиш ниқоби остида учинчи давлат ҳудудида икки давлат ўртасида олиб бориладиган урушлардир.

Бундай тўқнашувларда, бир неча кучлироқ кучлар давлат ҳудудидаги ҳарбий қарама-қаршиликка аралашини мумкин ва ХХКлар ёрдамида тўғридан-тўғри можарода (Ливия, Сурия, Украина) иштирок этмасдан ўз позицияларини фаол равишда тарғиб қиладилар, қуролли қарама-қаршилик кўламини оширадилар. Ҳарбий амалиётлар узоқ вақт давом этиши тинч аҳоли ва давлат

³ В России появятся частные военные компании // Информационное агентство Nord-News.ru. : [сайт]. uRL: <https://nord-news.ru/topic/?mtopicid=687> (дата обращения: 16.11.2023).

⁴ Мадуро обвинил Трампа и Помпео в организации вторжения в Венесуэлу // ТАСС : [сайт]. uRL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/8411531> (дата обращения: 16.11.2023).

инфратузилмасига зарар етказди (бундай ҳолларда ҳудудида можаро юзага келган мамлакатнинг манфаатлари одатда ҳисобга олинмайди).

3) Ҳарбий операциялар олиб бораётган бошқа давлатлар томонидан ХХКларга ёрдам бериш.

Ушбу туркумга томонлардан бири расман можаронинг бир қисми бўлмаган давлатнинг хусусий ҳарбий компаниялари томонидан қўллаб-қувватланадиган низолар киради. Ушбу модел нафақат гибрид уруш даврида, балки анъанавий ҳарбий қарама-қаршиликларни олиб бориш жараёнида ҳам амалга оширилади.

Масалан, Грузияда 2007–2008 йилларда хорижий хусусий ҳарбий компаниялар Жанубий Осетия ва Абхазия билан қуролли конфликтга тайёргарлик кўришди. Ҳукумат кучлари раҳбарлигида Америка ва Британия ХХКлари логистика, объектларни қуриш ва қўшинларни этказиб бериш билан шуғулланган бўлса, Исроил компаниялари Грузия қуролли кучларининг мунтазам бўлинмаларини тайёрлаш билан шуғулланган. Ҳарбий мутахассислар ва ХХКлар ходимларининг ҳаракатларини истиқболли режалаштириш, назорат қилиш ва мувофиқлаштириш тегишли ёрдам сўраган давлат томонидан амалга оширилади.⁵

Юқорида келтирилган асосий моделлар хусусий ҳарбий компаниялар давлатлар манфаатларини таъминлаши ва халқаро муносабатларнинг турли акторлари билан ўзаро алоқада бўлишини кўрсатади. Қуролли конфликтлар ва қуролли тўқнашувларнинг мавжудлиги ҳарбий экспертиза ва ҳарбий хизматларга бўлган талабга сабаб бўлади. Шунини таъкидлаш кераки, ХХКларнинг оммавий жалб этилиши конфликт иштирокчилари учун олдиндан айтиб бўлмайдиган оқибатлар ва натижаларга олиб келиши мумкин. Давлат бундай ҳамкорликда етакчиликни сақлаб қолиши лозим.

Хулоса

ХХКлар, яқинда пайдо бўлганига қарамай, замонавий қуролли қарама-қаршилик шаклларининг (гибрид урушлар, прокси урушлар ва бошқалар) ажралмас қисмига айланди, бир вақтнинг ўзида инсон ҳуқуқларининг бузилишидан тортиб, қонуний сиёсий режимни ағдариш мақсадида ҳарбий амалиётларда ходимларнинг иштирокигача бўлган турли хил муаммоларнинг пайдо бўлишига олиб келди. ХХКлардан фойдаланганда давлат тузилмалари қуролли кучларда назоратсиз аутсорсинг функцияларини амалга оширмасликлари лозим. Бундай ҳамкорликда давлат етакчи мақомда бўлиши керак.

⁵ Кто и как помогал готовить грузинское вторжение // Независимое военное обозрение: [сайт].
uRL: https://nvo.ng.ru/forces/2008-09-12/1_invasion.html (дата обращения: 05.11.2023)

Гибрид урушлар тузилмасида хусусий ҳарбий компаниялар давлатлар томонидан бошқа қарама-қаршилик стратегиялари билан биргаликда қўлланилади. Хусусий ҳарбий компаниялар сонининг кўпайиши ташқи сиёсатнинг самарали воситаси сифатида "давлатлар ўртасидаги расмий тинч муносабатларни сақлаб туриш шароитида қуролли қарама-қаршилик олиб бориладиган кичик ва йирик эълон қилинмаган урушлар сонининг" ошишини рағбатлантиради.

Ушбу ҳолатлар гибрид урушлар сўнгги ўн йилликларда фаол қўлланилган қуролли қарама-қаршиликнинг самарали тури эканлигини, "кўп даражали, кўп ўлчовли ҳодиса бўлиб, юмшоқ ва қаттиқ кучларнинг симбиози эканлигини кўрсатади. Душманга босим ўтказишнинг турли стратегияларини бирлаштириш қобилияти, шунингдек, аниқ белгиланган воситаларнинг йўқлиги келажақда гибрид уруш мақсадига эришишнинг янги усуллари ва комбинациялари пайдо бўлиши мумкинлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бартош А. А. Парадигма гибридной войны // Вопросы безопасности. 2017. № 3. С. 44–61.
2. «Гибридные» войны в хаотизирующемся мире XXI века / под ред. П. А. Цыганкова М.: Издательство Московского университета, 2015. 380 с.
3. Коновалов И. П. Солдаты удачи и воины корпораций: история современного наёмничества. Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 2015. 216 с.
4. Королькова Е. Е. К вопросу о понятии «частные военные и охранные компании» и видах оказываемых ими услуг в вооружённых конфликтах // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2018. № 2. С. 141–145.
5. Манойло А. В., Зайцев А. Я. Международно-правовой статус частных военных компаний // Вестник Российской академии наук. 2020. Т. 90. № 1. С. 47–55.
6. Манойло А. В., Стригунов К. С. Операция «Геден»: успех венесуэльских или американских спецслужб? // Международная жизнь. 2020. № 11. С. 64.
7. Мировая политика: передовые рубежи и красные линии / А. В. Булавин, О. Г. Карпович, А. В. Манойло, В. Б. Мантусов. М.: РИО Российской таможенной академии, 2018. 456 с.

References

1. Bartosh A. A. [Hybrid Warfare Paradigm]. In: Voprosy bezopasnosti [Security Issues], 2017, no. 3, pp. 44–61.
2. ["Hybrid" wars in the chaotic world of the XXI century], Moscow: Moscow State university Publ., 2015, 380 p.
3. Konovalov I. P. [Soldiers of Fortune and Warriors of Corporations: A History of Modern Mercenaries]. Pushkino: Centr strategicheskoy kon'yunktury Publ., 2015. 216 p.

4. Korol'kova e. e. [On the question of the concept of “private military and security companies” and the types of services they provide in armed conflicts]. In: Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo [Bulletin of Lobachevsky State university], 2018, no. 2, pp. 141–145.
5. Manojlo A. V., Zajcev A. Ya. [International legal status of private military companies]. In: Vestnik Rossijskoj akademii nauk [Bulletin of RAS], 2020, vol. 90, no. 1, pp. 47–55.
6. Manojlo A. V., Strigunov K. S. [Operation Gedeon: Success of Venezuelan or American Secret Services?]. In: Mezhdunarodnaya zhizn' [International affairs], 2020, no. 11, pp. 64.
7. Bulavin A. V, Karpovich O. G, Manojlo A. V, Mantusov M. V. [World politics: front lines and red lines]. Moscow: RIO Rossijskoj tamozhennoj akademii Publ., 2018, 456 pp.